

KURŞUN DÖKME

Bazı hastalıkların ve nazar değmesinin tedavisi için başvurulan, eski Türkler'den kalma hurafi bir uygulama (bk. FAL; NAZAR).

KURŞUNLU HAN

Manisa'da
XV. yüzyılın sonlarına ait han.

Manisa ili merkezinde olup II. Bayezid'in hanımlarından Hüsnüşah (Husniyeşaz) Hatun tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihini belirleyen bir kitâbesi yoksa da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlı (nr. 2132, s. 310/58), Manisa'da Hatuniye Camii'nin bânisi, II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Hatun vakfına ait 903 (1497-98) tarihli Arapça vakfiyesinden anlaşıldığına göre Hatuniye Camii ile aynı tarihlerde inşa edilmiştir. Hüsnüşah Hatun Manisa'da kaldığı yıllarda Hatuniye Camii, Serâbâd mahallesinde şimdi yıkılmış olan hamamla bunlara vakfedilmiş, bugün Kurşunlu Han olarak anılan büyük hanı da yaptırmış, bu eserleri için zengin gelir kaynakları vakfetmiştir.

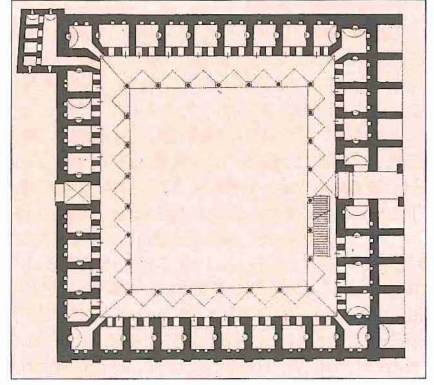
Kurşunlu Han çeşitli tamirler görmekle beraber esas şekli değişmemiştir. Sonradan yapılan ilâvelerin ise hanı çirkinleştirdiği muhakkaktır. Yapı 1020 (1611) yılında vuku bulan zelzelede harap olmuş, tamiri için İstanbul'dan emir gönderilmiş, 1053 (1643) ve 1088 (1677) tarihlerinde de büyük tamir görmüştür. Yapılan

keşfe göre hanın kible tarafındaki alt ve üst kemerlerinden on ikisi, altı hücre, ahırın çatısı, odaların kapı ve pencereleri, caminin bazı kurşun aksamı, şadırvanın çatısı, aşhane, ahır ve imaretin çatıları tamire muhtaç durumdaydı. Evliya Çelebi'nin, "Tahıl Pazarı Hanı kurşunludur, kal'â-misal kırk kubbeli hân-ı kebirdir kim cümle Arap ve Acem bezirgânı anda mekse derler, ismine Hatuniye Hanı derler" diye tarif ettiği yapıdan Rudolf M. Riefstahl, "Yaklaşık olarak kare planlı, büyük ve iyi inşa edilmiş bir Osmanlı hanı" diye söz etmektedir. Yapının Arapça vakfiyesine göre otuz altı tahtanî, otuz sekiz fevkanî odası, büyük avlusu, ortasında havuzu, büyük bir ahırı vardır.

Hüsnüşah Hatun'un vakfiyesinde hana bitişik yirmi bir dükkândan bahsedilmekteyse de bugün sadece batı cephesinde dokuz dükkân bulunmaktadır; kuzey cephesinde ise dükkânların varlığını ispatlayan duvar izlerine rastlanmıştır. Hanın önünden geçen caddenin genişletilmesi sırasında bu dükkânların yıkıldığı ve avluya bakan odaların kapıları kapatılıp sokak cephelerinin yıkılmasıyla bu mekânların dükkân haline getirildiği anlaşılmaktadır. Avluda bulunması gereken sekizgen havuzun da izlerine rastlanmış ve daha sonra buraya yeni bir havuz yapılmıştır. Vakfiyede hanın bir de ahır kısmından söz edilmektedir. Günümüzde izine rastlanmayan ahır, muhtemelen hanın doğu kısmındaki kapı ile irtibatlı ve bugün itfaiye binasının işgal ettiği hanın doğu bölümündeydi.

Duvarları bir sıra taş, iki sıra tuğla ile inşa edilmiş olan iki katlı hanın ortasında 28,20 x 24,60 ebadında, üstü açık bir avlusu vardır ve cümle kapısı batıdaki tonozlu eyvandır. Kuzey cephesindeki kapı ise sonradan yapılan tamirler esnasında açılmıştır. Avluyu çevreleyen zemin kat revaklarının etrafında sıralanan odalar yaklaşık 3,10 x 3,20 m. ebadında tonozlu hacimlerdir. Alt ve üst kat odaları tonozlu olup sadece girişin üstüne rastlayan altı oda kubbelidir. Bütün odalar tuğla döşenmiştir ve sadece üstteki odalar ocaklıdır. Hanın üst katına, girişin kuzeyinde ve revak içinde bulunan taş bir merdivenle çıkılmaktadır, daha sonra basamakların üzeri şapla kaplanmıştır.

Zaman zaman birtakım tamirler gören Kurşunlu Han son şeklini XIX. yüzyıl sonlarında yapılan empire üslûbundaki onarımla almıştır. 1966 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün statik aksaklıklarının giderilmesi için başlattığı onarım neticesin-

Kurşunlu Han'ın planı

de bina önceki ilâve ve tâdilâtta kurtarılmış ve orijinal görüntüsüne kavuşturulmuştur. Yapı bugün öğrenci yurdu olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berktin), İstanbul 1941, s. 27; İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946-50, I, 153-154, 158; II, 151; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 340-341; a.mlf., "Hatuniye Külliyesi", *DİA*, XVI, 502; Filiz Oğuz, "Manisa Kurşunlu Han", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 1, Ankara 1974, s. 109-127.

DOĞAN YAVAŞ

KURŞUNLU KÜLLİYESİ

Eskişehir'de
Çoban Mustafa Paşa tarafından
XVI. yüzyılın
ilk çeyreğinde kurulan külliye.

Odunpazarı semtinde bulunan eser Üsküdar-Payas güzergâhındaki menzil külliyelerinden biridir. Cami girişinin üstünde yer alan kitâbeden ebced hesabına göre 921 (1515) tarihi çıkmaktadır. Ancak kitâbede Kanûnî Sultan Süleyman'ın adından ve bânisi Mustafa Paşa'nın vezirliğinden bahsedilmektedir. Çoban Mustafa Paşa'nın vakfiyesi ise 1526 tarihlidir. Kitâbedeki tarih, ifadeler ve vakfiyenin tarihi dikkate alınarak külliye'nin 1515-1526 yılları arasında inşa edildiği belirtilmektedir.

Külliye'nin mimarı henüz tam olarak belirlenememiştir. Mimar Sinan'dan önceki başmimar olan Acem Ali'nin döneminde inşa edilen ve büyük ihtimalle Acem Ali'ye ait olabileceği belirtilen külliye-lerden hareketle bu külliye'nin mimarının

Kurşunlu Han'ın avlu revaklarından bir görünüş

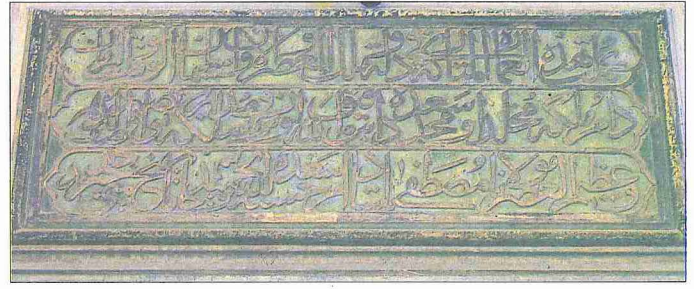

da Acem Ali olabileceği ileri sürülür. Bu konuda kitâbedeki 1515 tarihinden çok Kanûnî Sultan Süleyman'ın adı ön plana çıkarılarak yorum yapılmıştır. Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren *Tuhfetü'l-mi'mârîn*'de sadece kervansarayın adı kayıtlı olup diğer yapılardan söz edilmemiştir. Mimar Sinan'ın bu külliye de yalnız kervansarayda tamir yapmış olabileceği düşünülebilir. Külliyenin 9 Cemâziyelevvel 1248'den (4 Ekim 1832) biraz önce sona eren bir tamir geçirdiği bilinmektedir (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 41). Ayrıca külliyenin değişik binalarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1955'ten günümüze kadar birtakım onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde belirtildiğine göre külliye cami, yirmi hücreli bir zâviye, sıbyan mektebi, misafirhane (tabhâne), mutfak, odun deposu, fırın, yemekhane, düşkünler evi, çeşme ve ahırdan (kervansaray) oluşmaktadır (TSMA, nr. D 7003, vr. 7^b-8^a). Günümüzde cami, sıbyan mektebi, misafirhane, mutfak, yemekhane ve kervansaray ayakta. Külliye'nin kuzey girişinin sağındaki çeşmenin vakfiyede kayıtlı çeşmeyle ilgisini tesbit etmek güçtür. Caminin kuzeyindeki şadırvan 1960'lı yıllarda yapılmıştır. Bu şadırvan, baklavalı başlığa sahip sekiz mermer sütunun desteklediği geniş saçaklı bir küçük kubbeyle örtülmüştür. Külliye'yi oluşturan binalar külliye'nin çekirdeği olan caminin doğu, güney ve batı tarafında "U" düzeninde sıralanmıştır. Duvarla birbirine bağlanan yapılar aynı zamanda bir dış avlu meydana getirmektedir. Dış avlunun çevreyle irtibatı her kenarındaki birer kapıyla sağlanmaktadır. Arazinin durumundan dolayı külliye binaları arasında kod farklılığı bulunmaktadır.

Cami. Kesme taş malzemeyle inşa edilen kare planlı ve tek kubbeli caminin kuzeyinde beş birimli son cemaat yeri var-

Kurşunlu
Cami'i'nin
kitâbesi

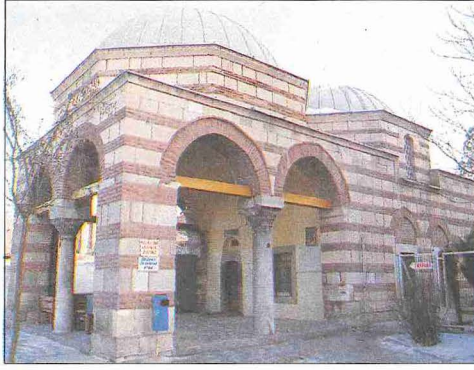
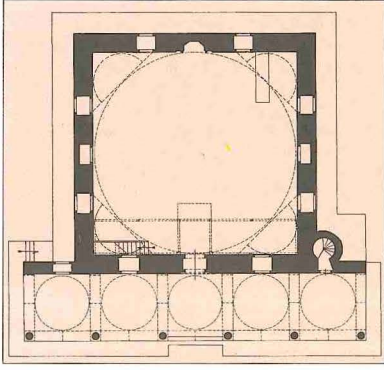
dır. Bu bölüm cami kitesinden iki yana taşırılmış olup mukarnaslı başlıklı altı mermer sütunun taşıdığı sivri kemer üstünde pandantiflerle geçişleri sağlanan kubbelerle örtülmüştür. Kemerler, beyaz ve kırmızı renkli kemer taşlarının atlamalı olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Son cemaat yerinin ortasındaki cümle kapısı hafif içe çekilmiş olup basık kemerlidir. Kapının yukarısında kitâbe yer almaktadır. Girişin hemen önündeki, sonradan yapıldığı anlaşılan kadınlar mahfili ahşaptır. 14,90 x 14,90 m. ölçülerindeki harim her yönde açılan düz atkılı, dikdörtgen, ikişer alt, bunların her birinin yukarısındaki sivri kemerli ve alçı şebekeli birer üst ve kubbe kasnağındaki dört pencereden ışık almakla birlikte loşur. Doğu ve batı duvarlarının ortasında birer dolap nişi vardır. Mekân, tromplarla geçişi sağlanmış sekizgen kasnak üzerine oturan tek kubbeyle örtülmüştür. Harimde sadece kalem işi süsleme yapılmış, bunlar da son zamanlarda yenilenmiştir. Aynı anlayıştaki kalem işleri son cemaat yeri kubbe içlerinde de görülmektedir. Camideki bütün kubbeler dıştan kurşunla kaplanmış olduğundan Kurşunlu Camii diye meşhur olmuştur. Klasik ölçülere uygun minberi mermerdendir. Çokgen nişli mihrabı yağlı boya ile mermer taklidinde boyanmıştır. Mukarnas kavsaralı mihrabın köşeliklerinin yukarısında Mevlevî tarikatının birer başlığına yer verilmiştir. Caminin tek şerefeli minaresi kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır.

Zâviye. Halk arasında medrese olarak da bilinmektedir. Külliye'nin güneydoğu köşesinde "L" meydana getirecek biçimde yerleştirilmiş olan zâviye'nin kodu camiye göre yüksektir. Girişi batıya doğru uzanan kolun ortalarında bulunmaktadır. Oval basamaklarla ulaşılan kısım meyilli ahşap çatıyla örtülü revaktır. Revakın girişinde dershane olduğu düşünülen, pandantiflerin taşıdığı tek kubbe ile örtülü ve revaka genişçe bir kemerle açılan mekân yer almaktadır. Bu mekân doğu, batı ve güney duvarlarındaki dikdörtgen birer pencereden ışık almaktadır. "L" şeklindeki revakın kuzeye gelen ucu kapalı, batıya bakan tarafı ise bir kapıyla avlunun güney kapısı basamaklarına açılmaktadır. Revaka basık kemerli birer kapı ve küçük pencereyle açılan hücreler 2,15 x 2,60 m. ölçülerindedir. Bu hücreler birer ocağa, dolaba ve güneye bakan küçük pencereye sahiptir. Üzerleri birer sivri beşik tonozla örtülmüştür. Zâviye'nin sadece güneydoğu köşesindeki hücreye dehliz biçiminde bir kapıdan geçilir. Bu hücre çapraz tonozla kapatılmıştır. Zâviye'nin bütün üst örtüsü kurşunla kaplanmıştır. Kesme taş, moloz taş ve tuğla ile inşa edilen bina halen boş olup kullanılmamaktadır.

Misafirhane. Avlunun güneye açılan kapısıyla batıdaki yemekhane arasındaki bina misafirhane olarak tanımlanmaktadır. Yapı zâviye'nin koduna paralel olarak yüksek tutulmuştur. Binanın önünde iki yandan basamakla çıkılan bir sundurma ve iki ucu kapalı revak bulunmaktadır. On taşıyıcıyla desteklenen sundurma ve revak ahşap meyilli bir çatıyla örtülmüştür. Yapıda 5,20 x 5,20 m. ölçülerinde dört adet oda vardır. Odalar, basık kemerli birer kapı ve küçük dikdörtgen pencereyle revaka açılmaktadır. Her birinde birer ocak ve ocağın iki yanında birer küçük dolap yer almaktadır. Üst örtüde pandantiflerin desteklediği sekizgen kasnağa oturan kubbeler ve revak dıştan kurşunla kaplanmıştır. Malzeme olarak düzgün kesme taş ve tuğla kullanılan bina halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Eskişehir İrtibat Bürosu olarak hizmet vermektedir.

Kurşunlu
Külliyesi –
Eskişehir

Kurşunlu Camii'nin planı ile Kurşunlu Külliyesi'nin sıbyan mektebi

Yemekhane. Mutfağın hemen karşısında bulunan yapının yemekhane olması ihtimali yüksektir. Avlunun güneybatı köşesindeki binanın girişi avlu batı kapısının güney tarafındadır. Hafif içerlek sivri kemerli bir nişin belirlediği kapının basık kemerli girişinden hole geçilmektedir. Sivri beşik tonozla örtülü holün iki yanında birer dikdörtgen pencere vardır. Holden basık kemerli kapıyla asıl mekâna ulaşılmaktadır. Burası 9,30 x 19,30 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planlı düzenlenmiştir. Mekân doğu ve batı duvarlarında simetrik olmayan ikişer dikdörtgen, güney duvarında da daha yukarıda açılmış iki mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır. Belirli aralıklarla üç sivri kemerle desteklenen üst örtüsü sivri beşik tonozludur ve dıştan kurşunla kaplanmıştır. İnşasında düzgün kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Bir ara müze olan bina halen Odunpazarı Belediyesi Nikâh Salonu olarak hizmet vermektedir.

Mutfak. Yemekhanenin hemen karşısında bulunmaktadır. Basık kemerli yalın bir kapıdan girilen mekânın zemini aşağıda tutulmuştur. Burası üçer dikdörtgen ve mazgal pencerelerden ışık almaktadır. Kuzey duvarında iki adet dolap vardır. Batı duvarının güney tarafındaki nişin su ihtiyacına cevap veren küçük bir çeşme olduğu düşünülmektedir. 8,80 x 8,80 m. ölçülerindeki bu bölüm, pendentiflerle geçişi sağlanan yüksek sekizgen kasağa oturan tek kubbe ile örtülmüştür. Kubbe bölümün batısında yuvarlak bir kemerle buraya açılan kısım yemek pişirilen yerdir. Burada üstte bir baca yükselmektedir. Düzgün kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılan yapı halen boştur.

Kervansaray. Mutfaktan sonra kuzeye doğru uzanan yapı vakfiyede ahır olarak belirtilen kervansaraydır. Kuzey cephesindeki basık kemerli girişinin iki yanında payandalarla yer verilmiştir. Derinlemesine dikdörtgen şeklindeki bina 18,20 x 37,70 m. iç ölçülerine sahiptir. İçeride girişin iki yanından başlayan seki güney duvarına doğru uzatılmıştır. Sekinin seviyesindeki on altı ocakla yapının ısıtıldığı anlaşılmaktadır. Mekân doğu, batı ve güney duvarlarındaki on iki mazgal pencereyle aydınlatılmaktadır. Eserin inşa edildiği alanın meyilli olması zemindeki küçük kademelerle giderilmeye çalışılmıştır. Yapının ortasında yer alan altı adet kare ayak birbirine basık kemerle, bu ayaklar da birer sivri kemerle doğu ve batı duvarlarına bağlanmıştır. Üst örtü kemerlerin biçimine uygun olarak sivri beşik tonozludur. Ancak kuzey ve güney duvarlarıyla ayaklar arasındaki kısmın üzeri bir yarım çapraz tonozla örtülmüştür. Üst örtüsü dışarıdan kurşunla kaplanan bina halen âtil durumdadır.

Sıbyan Mektebi. Planı ve görünüşü itibarıyla sıbyan mektebi olarak tanımlanan yapı caminin doğusunda bulunan binadır. Mektebin önünde üç yöne ikişer kemerle açılan revak vardır. Revakın köşesinde "L" biçiminde birer ayak, bu iki ayak ve ayaklarla güney duvarındaki pilastrlar arasında yekpâre birer sütun bulunmaktadır. Devşirme olan sütunların taşıdığı başlıklar Bizans başlığıdır. Başlıklarla kemer üzenikleri arasında birer taş kare plaka konulmuştur. Revaklı mekânın üstü pendentiflerle geçişi sağlanan sekizgen kasnaklı bir kubbeye örtülmüştür. Basık kemerli bir kapıdan 5,50 x 5,50 m. ölçülerinde kapalı mekâna geçilmekte olup burası da dilim-

li tromplarla geçişi sağlanmış sekizgen kasnaklı bir kubbeye örtülüdür. Mekân, duvarlarda açılan üç dikdörtgen ve kasnakla açılan iki sivri kemerli pencere ile aydınlatılmaktadır. Batı duvarındaki pencerenin güneyinde bu kısmın ikinci kapısı yer almaktadır. Mekâna geniş bir sivri kemerle açılan küçük bölümün üzeri ortada aydınlık fenerli bir kubbe, yanlarda sivri beşik tonozlarla örtülmüştür. Binanın güneybatı köşesinde beşik tonozla örtülü iki bölümden oluşan helâ vardır. Eserde devşirme malzeme, düzgün kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Doğu duvarında pencerelerin lentolarındaki bezemeli mermer parçalar Bizans süsleme anlayışını yansıtan devşirme malzemelerdir. Yapının üst örtüsü kurşun kaplamadır. Bina halen herhangi bir hizmete yönelik olarak kullanılmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D. 7003, vr. 7^b-8^a; *Sicill-i Osmânî*, IV, 372; Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul 1912, s. 190; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 250; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 94; Kasım İnce, *Eskişehir ve Çevresindeki Osmanlı Devri Yapıları* (yüksek lisans tezi, 1990), s. 32-34; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 41, İstanbul 4 Teşrinisânî 1324; Kemal Altan, "Klasik Türk Mimarlarının Esir Ali", *Arkitekt*, sy. 3, İstanbul 1937, s. 81-83; Muhittin Aslanbay, "Eskişehir'de Kurşunlu Camii ve İmaret", *TTOK Belleteni*, sy. 147 (1954), s. 12-14; Halim Baki Kunter, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *TTK Bildiriler*, V (1960), s. 438-442.

KASIM İNCE

KURTOĞLU, Hüseyin Fevzi (1890-1945)

Denizcilik tarihiyle ilgili çalışmalarıyla tanınan deniz subayı ve tarihçi.

İstanbul'da doğdu. İlk ve orta eğitimi ni bitirdikten sonra denizciliğe heves ederek Heybeliada'da bulunan Bahriye Mektebi'ne girdi. 1910'da buradan mülâzım rütbesiyle mezun olunca Âsâr-ı Tevfik zırhlısında staj gördü. Savaş yıllarında çeşitli gemilerde çalıştı. Turgut Reis zırhlısında Trablusgarp, Fuad gemisinde Balkan, 1918-1928 yıllarında Yavuz ve Ertuğrul gemileriyle Hamidiye zırhlısında I. Dünya Savaşı'na ve Milli Mücadele'ye katıldı. Bu arada tarihe olan ilgisi dolayısıyla Bahriye Mektebi'nde tarih öğretmeni olduysa da çok geçmeden tekrar donanma hizmetine alındı. Ancak dönemin Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın yakın ilgisiyle 1928'de Genelkur-